

Rafał Malik*

Nowe Brzesko. Charakterystyka rozplanowania układu przestrzennego miasta z połowy XVI wieku w oparciu o wyniki badań nad wielkością i kształtem działki siedliskowej

Nowe Brzesko. Planning characteristics town spatial layout since the mid-16th century, based on results of research on the size and shape of settlement plots

Słowa kluczowe: Nowe Brzesko, historia, urbanistyka

Key words: Nowe Brzesko, history, urban design

Nowe Brzesko to jeden z ciekawszych układów urbanistycznych położonych w najbliższym rejonie Krakowa. W swej budowie ujawnia proces stopniowego formowania się dwóch struktur funkcjonalno – przestrzennych zbudowanych w oparciu o dwa różne ośrodki decyzyjne położone w obrębie jednego miasta – starszego pochodzącego z II połowy XIII wieku i młodszego – powołanego do życia dekretem królewskim w pierwszej połowie XVI wieku.

Zainteresowanie historią miasta, a zwłaszcza dziejami formowania się jego planu jest, jak dotąd, raczej znikome. Rozbudowaną charakterystykę budowy przestrzennej najstarszej części organizmu miejskiego Nowego Brzeska w oparciu o wyniki badań planistycznych dał autor niniejszej pracy w 38 numerze „Wiadomości Konserwatorskich”¹. Jest to zarazem pierwsza i jedyna publikacja tego typu. Braki w zakresie badań planistycznych rekompensują częściowo prace historyczne. Nie jest ich wiele. Do najważniejszych należy *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*². Zawiera on zestawienie znanych nam źródeł i faktów z epoki, odnoszących się zarówno do samej osady, jak i innych form przestrzennych oraz instytucji z tą osadą powiązanych. Drugą pozycją o charakterze słownikowym, odnoszącą się do dziejów Nowego Brzeska, jego charakteru oraz organizacji funkcjonalnej i przestrzennej

Nowe Brzesko is one of the most interesting urban layouts located in close vicinity of Krakow. Its layout reveals the process of gradual formation of two functional-spatial structures built on the basis of two different decision centres situated within one town – the older dating to the 2nd half of the 13th century, and the younger – founded by a royal decree in the first half of the 16th century.

Interest in the history of the town, and particularly in the formation of its urban plan, has been rather scarce. The author of this work presented elaborate characteristics of the spatial structure of the oldest part of the urban system of Nowe Brzesko obtained on the basis of urban planning research in the 38th issue of “Conservation News”¹. It is the first and only publication of that type. Lacks in urban planning research are partially compensated for by historic works. But there are not many of those. Among the most important there is *Historical-geographical dictionary of Krakow Voivodeship in the Middle Ages*² which includes a list of known sources and facts from the epoch relating both to the settlement itself, other spatial forms and institutions connected with the settlement. Another book referring to the history of Nowe Brzesko, its character and functional and spatial organisation is, published in the 1880s and at the beginning of the 20th

* Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Katedra Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej

* Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, Institute of History of Architecture and Monument Conservation, Chair of History of Architecture, Urban Planning and Art

Cytowanie / Citation: Malik R. Nowe Brzesko. Planning characteristics town spatial layout since the mid-16th century, based on results of research on the size and shape of settlement plots. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2015;41:74-83

Otrzymano / Received: 2015-04-08 • **Zaakceptowano / Accepted:** 2015-05-15

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

jest wydawany w latach 80. XIX i w początku XX wieku *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*³. Pomocną w badaniu historii budowy Nowego Brzeska, pomimo że problematyka związana z dziejami tego miasta stanowi jedynie fragment o wiele szerszych rozważań, jest *Ziemia Nowobrzeńska*⁴. Cennych informacji o Nowym Brzesku w okresie pomiędzy XIII a XVI wiekiem, w tym o ustroju prawnym oraz kondycji gospodarczej, dostarczają nam też niepublikowane jak dotąd wyniki badań F. Kiryka⁵.

Lokacja Nowego Brzeska miała miejsce 6 października 1279 roku. Doszło do niej z inicjatywy niejakiego Floriana, opata klasztoru norbertanów z pobliskiego Hebdowa⁶. Miasto założono 36 km na wschód od Krakowa, na skrzyżowaniu jednego z najstarszych traktów komunikacyjnych przecinającego ziemie polskie na kierunku równoleżnikowym z inną ważną drogą prowadzącą z południa, z rejonu Bochni na drugi, lewy brzeg rzeki Wisły⁷.

Lokowane staraniem klasztoru miasto zajęło niewielki, bo zaledwie około 4-hektarowy, lessowy cypel wysokiej terasy brzegowej Wisły. Zastosowane przy okazji rozmierzania miasta rozwiązanie przestrzenne jego układu funkcjonalnego możemy zaliczyć do typowych schematów planistycznych stosowanych niemal powszechnie w owym czasie na ziemiach polskich. Centrum ośrodka miejskiego stanowił wydłużony prostokątny rynek o powierzchni około 0,66 ha, z którego wybiegały w naprzemiennych kierunkach cztery ulice, po jednej z każdego narożnika. Pierzeje rynku tworzyły cztery pasma zabudowy siedliskowej, każde głębokie na ok. 72 łokcie, podzielone na poszczególne działki o frontach odpowiadających szerokości 18 łokci liczonych stopą o długości 31,3 cm. Czy tak zarysowany układ otrzymał w kolejnej fazie jakieś umocnienia obronne, pewności nie ma. Wiele przemawia jednak za tym, że miasto mogło je otrzymać. Jeżeli tak było, to na pewno nie był to system wysoko zaawansowany pod względem technicznym. Najpewniej tworzyła go linia palisady idącej po koronie wzniesienia, na którym założono miasto.

Nowe Brzesko nie było zatem miastem dużym. Z wycieńń autora opartych na hipotetycznej rekonstrukcji stanu jego zagospodarowania w końcu XIV wieku wynika, że mogło ono liczyć w tej fazie około 35–36 pełnowymiarowych parcel⁸. Na podstawie zachowanego i znanego nam materiału źródłowego możemy wnosić, że od początku swego istnienia Nowe Brzesko miało być i było miastem przeznaczonym głównie do pełnienia funkcji służebnych w stosunku do klasztoru i jego dóbr. Ten stan rzeczy potwierdzałyby z jednej strony wysoki odsetek mieszczan będących półrolnikami, z drugiej niska liczba tutejszych rzemieślników i bardzo słabo rozwinięte w owym czasie organizacje cechowe⁹.

Wydaje się, że wiek XIV, a zwłaszcza lata panowania Kazimierza Wielkiego były początkiem końca egzystencji lokowanego w roku 1279 Nowego Brzeska. W wyniku kolejnych, w tym rejonie, lokacji królewskich Nowe Brzesko zaczyna stopniowo tracić na znaczeniu. Trudną sytuację miasta pogarsza niezbyt trafna, by nie rzec

century, *Geographical dictionary of the Polish Kingdom and other Slavic countries*³. *Ziemia Nowobrzeńska*⁴ is helpful in research on the history of building Nowe Brzesko, although the history of the town constitutes merely a fragment of wider considerations. Valuable information about Nowe Brzesko in the period between the 13th and 16th century, including its legal system and economic conditions, is offered by unpublished results of research by F. Kiryk⁵.

Nowe Brzesko was founded on October 6, 1279, on the initiative of a Florian, the abbot of the Norbertine monastery in nearby Hebdow⁶. The town was located 36 km east of Krakow, at the crossroads of one of the oldest trade routes running latitudinally through Polish lands with another important road running from the south, from the Bochnia region to the other, left bank of the Vistula River⁷.

The town, founded by the monastery, occupied a small, merely 4-hectare loess headland of the high terrace on the bank of the Vistula River. The spatial solution of the town functional layout, applied while measuring it out, can be listed among typical urban planning schemes almost commonly used at that time in Polish territories. The centre of this urban body was an elongated rectangular market covering an area of about 0.66 ha from which four streets ran in alternate directions, one from each corner. The market frontages were constituted by four strips of settlement buildings, each app. 72 ells deep, divided into individual plots with fronts 18 ells wide, measured with a 31.3 cm long foot. It is not certain whether that outline obtained any defensive fortifications at the next stage. However, it seems highly likely that the town might have acquired those. Had it been so, it can't have been a highly advanced system in technological respect. It might have been a palisade running along the crown of the hill on which the town had been founded.

Nowe Brzesko was not a big town. According to the author's calculations, based on the hypothetical reconstruction of its state of development towards the end of the 14th century, it might have encompassed about 35–36 full-size parcels of land⁸. On the basis of the known and preserved source materials, we can assume that since the beginning of its existence Nowe Brzesko was meant as and really was a town fulfilling service functions for the monastery and its estates. That state of things could be confirmed by, on the one hand, a high percent of townspeople being semi-farmers while, on the other, a low number of local craftsmen and poorly developed guilds⁹.

It seems that the 14th century, and especially the reign of Kazimierz Wielki, meant the beginning of the end of the existence of Nowe Brzesko founded in 1279. As a result of subsequent royal foundations in the region, Nowe Brzesko began gradually to lose its significance. The difficult situation of the town was further aggravated by rather inappropriate, not to say anti-town, economic policy. As a result of that and other events the town lost its status and quickly began to resemble a village¹⁰.

antymiejska polityka gospodarcza. W efekcie tych i innych jeszcze wydarzeń miasto traci swój status i szybko upodabnia się do wsi¹⁰.

Chęć zmiany tego stanu rzeczy, wydzwignięcia miasta z upadku i odbudowy jego gospodarki w połączeniu z dotychczasową lokalizacją Nowego Brzeska, wymienią pod względem obronności, ale w miejscu ciasnym i nie najszcześniejszym, jeśli chodzi o możliwości dalszego rozwoju przestrzennego, stała się asumptem do translacji istniejącego centrum miasta i przesunięcia go w nowe miejsce zapewniające dużo lepsze niż jego starsza, wcześniejsza lokalizacja warunki zarówno dla gospodarczego, jak i idącego w ślad za nim przestrzennego rozwoju miasta.

Decyzja o wytyczeniu nowego układu przestrzennego w Nowym Brzesku zapadła w latach 1522–1531. Potwierdzeniem, że gdzieś na przełomie I i II połowy XVI wieku rzeczywiście doszło do jego powstania, jest wzmianka z 1562 roku informująca nas o wójcie i rajcach: *oppidi novi seu Magna Brzesko*¹¹.

Nowe miasto, podobnie jak poprzednie, oparto o skrzyżowania drogi ruskiej z traktem idącym z prawego brzegu Wisły z okolic Bochni przez przeprawę na rzece w kierunku Proszowic, Skalbmierza i dalej poprzez Jędrzejów na północ ziem polskich. Płaski, znacznie obszerniejszy teren lewej, wysokiej brzegowej terasy wiślanej pozwalał na zastosowanie zgeometryzowanego, rozbudowanego układu przestrzenno-funkcjonalnego, którego centrum stanowił wydłużony, prostokątny rynek. Jego dłuższe pierzeje tworzyły boki dwóch podwójnych bloków zabudowy siedliskowej. Krótsze uformowane były przez pierzeje traktu ruskiego i drogi idącej od strony starego rynku w kierunku klasztoru w Hebdowie.

Przeprowadzona w oparciu o metodę pomiarowego badania planów analiza wielkości zachowanych podziałów gruntowych w obrębie nowego rynku pozwoliła na wyselekcjonowanie najczęściej powtarzających się wielkości frontu działki. Tworzą one dwa wyraźne odrębne zbiory.

Pierwszy z nich to zbiór wielkości oscylujących wokół wymiarów 10,75–11,00 metrów. W przeliczeniu na stopy, przyjmując, że jedna stopa to 0,3 metra, otrzymalibyśmy front o długości 36 stóp, lub licząc inaczej – 18 łokci. Do takich parametrów zbliżone są wymiary niektórych działek zgrupowanych w pierzejach Nowego Rynku.

Zbiór drugi tworzą działki ujęte w ramy pasm zabudowy, zarówno ciągnących się wzdłuż ulic głównych na przestrzeni całego miasta, jak i tych, które weszły w skład podwójnych, albo mówiąc inaczej – zespolonych bloków zabudowy. W ramach tego zbioru statystycznie najczęściej powtarzające się wymiary zawierają się w przedziale wielkości pomiędzy 9,00 a 9,50 metra długości. Po przeliczeniu na miary oparte na przyjętej stopie otrzymamy działki, których szerokość frontu w przybliżeniu wynosi ok. 30 stóp.

Na tej samej metodzie oparto poszukiwanie drugiego wymiaru działek. Wsparta dodatkowo analizą kształtu oraz usytuowania i kierunku przebiegu w planie mia-

A wish to change the situation, to pull it out of a crisis and rebuild its economy, combined with the former location of Nowe Brzesko, excellent from the defensive viewpoint but cramped and unfortunate as far as its further spatial development was concerned, prompted transferring the existing town centre to a new place which offered much better conditions than its previous location, both for the economic and spatial development of the town.

The decision about marking out a new spatial layout in Nowe Brzesko was made in the years 1522–1531. The fact that some time at the turn of the 1st and 2nd half of the 16th century it really came into being is confirmed by a notice from 1562 informing us about an alderman and town councillors: *oppidi novi seu Magna Brzesko*¹¹.

Like its predecessor, the new town was also at the crossroads of the Ruthenia route with the road running from the right bank of the Vistula, from the Bochnia area, via the ford on the river towards Proszowice, Skalbmierz and further through Jędrzejów to the northern Polish lands. Flat and much vaster area on the left-bank high terrace over the Vistula allowed for using a geometrical, elaborate spatial-functional layout whose centre was an elongated rectangular market place. Its longer frontages constituted the sides of two double settlement blocks. The shorter sides were formed by the frontages of the Ruthenia route and the road running from the old market square towards the Hebdow monastery.

Analysing sizes of preserved land divisions within the new market square, based on the method of measuring examination of plans, allowed for selecting the most often repeated size of the plot front. They make up two clearly separate sets.

The first is a set of sizes oscillating around 10.75–11.00 metre. When converted into feet, assuming that one foot equals 0.3 metre of length, we would obtain the front 36 feet long, or otherwise – 18 ells. Sizes of some plots grouped in frontages of the New Market Square approximate such parameters.

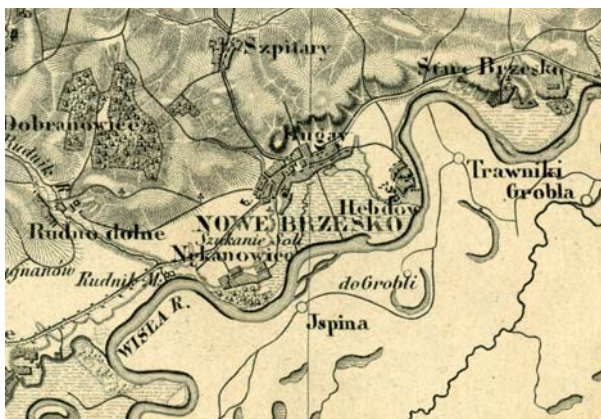
The second set consists of plots belonging to building development strips, both those stretching along main streets in the whole town, and those which belong to double – or in other words – joint building development blocks. Statistically, most frequently repeated sizes within this set are in the bracket between 9.00 – 9.50 metres of length. After converting them into sizes based on the approved foot unit, we end up with plots whose front width equals app. 30 feet.

The same method was used when finding the other dimension of plots. Additionally supported by analyses of shape, location and direction in which boundaries of individual properties ran on the town plan, the method allowed for determining a few sizes only two of which seem to match the original depth of settlement plots in newly measured out town. For market square plots the length equals 150 feet, and 180 feet for plots measured out in remaining sections of both blocks. Defining the

Ryc. 1. Karte von West-Gallizien 1801–1804 Antoniego Meyer'a von Heldensfeld'a w skali 1:172 800. Fragment arkusza 10 przedstawiający rejon Nowego Brzeska. Reprodukacja na podstawie materiału pochodzącego ze zbiorów Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Łódzkiego

Fig. 1. Karte von West-Gallizien 1801–1804 by Antonio Meyer von Heldensfeld in the scale 1:172 800. Fragment of sheet 10 depicting Nowe Brzesko region. Copy made on the basis of material from the collection of the Digital Library of Łódź University

Ryc. 2. Fragment Mapy Kwatermistrzowskiej w skali 1:126 000 z roku 1850 przedstawiającej Nowe Brzesko wraz z najbliższym mu rejonem, Materiał ze zbiorów Cyfrowej Biblioteki Narodowej POLONA

Fig. 2. Fragment of the Quatermaster's Map in the scale 1:126 000 from 1850, depicting Nowe Brzesko with the surrounding region. Material from the National Digital Library POLONA

sta granic poszczególnych podziałów własnościowych metoda ta pozwoliła na określenie kilku wymiarów, z których tylko dwa wydają się odpowiadać pierwotnym głębokościom działek siedliskowych w nowo wytyczanym mieście. Dla działek przyrynkowych jest to długość 150 stóp i 180 stóp dla działek tyeczonych w pozostałych partiach obu bloków. Większych trudności przysparza określenie długości działki którą posłużono się przy rozmiarzeniu pasm zabudowy ciągnącej się równolegle do przebiegu ulic głównych. Być może ich głębokość odpowiadała odpowiednim wymiarom działek w odpowiednich strefach ich usytuowania. W pasie ulic mogła by to być głębokość równa 180, zaś w strefie pierzei rynku 150 stopom, a obserwowane dziś wydłużenie tych działek do wielkości ok. 375 stóp może być efektem zmian wtórnych. Istnieje też i inna możliwość. Zakłada ona, że działki w omawianych tu pasmach miały pierwotnie głębokość zbliżoną do długości 112–113 metrów, a ich powierzchnia wynosiła w przybliżeniu ok. 1012 m². Działki tej i zbliżonych wielkości w średnio-

Ryc. 3. Nowe Brzesko. Fragment współczesnej mapy topograficznej w skali 1:25 000

Fig. 3. Nowe Brzesko. Fragment of a contemporary topographic map in the scale 1:25 000

Ryc. 4. Nowe Brzesko. Fragment współczesnej mapy wysokościowej miasta w skali 1:5000 przedstawiającej rejon Nowego Rynku. Reprodukacja ze zbiorów Katedry Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej politechniki Krakowskiej

Fig. 4. Nowe Brzesko. Fragment of a contemporary town altitude map in the scale 1:5000, presenting the New Market region. Copy from the collection of the Department of History of Architecture, Urban Design and Art, Cracow University of Technology

length of a plot, which was applied while measuring out building development strips stretching parallel to main streets, poses more difficulty. Their depth might have matched corresponding plot sizes in corresponding location zones. In the street zone it might have been the depth of 180, while in the market frontage zone 150 feet, and lengthening the plots to the size of app. 375 feet observed today might be the effect of secondary alterations. There is also another possibility which assumes that plots in the strips discussed here were originally close to 112–113 metres deep, and their area equalled approximately 1012 m². Such and similar size plots were not a rarity in medieval towns with predominantly agricultural functions. We could find them in Babice, Brzostek, Dubiecko, Jaćmierz, Jarosław, Jaślika, Kańczuga, Mielec, Nowotaniec and other urban centres located between the Wisłoka and San rivers until the beginning of the 16th century¹². Also in towns founded during that period in Lesser Poland, deep parcels of land covering the area of app. 1000 m² and more were measured out in semi-agricultural towns and in-line plot arrangement. It was so in Krościenko and Nowy Targ, where plots around 132–136 metres deep were measured out along the main street, leading westward. Similar design can be observed on the cadastral

wiecznych miastach o przewadze funkcji rolniczych nie były rzadkością. Obserwujemy je w Babicach, Brzostku, Dubiecku, Jaćmierzu, Jarosławiu, Jaśliskach, Kańczudze, Mielcu, Nowotańcu i wielu innych ośrodkach miejskich rozlokowanych między Wisłoką a Sanem do początku XVI wieku¹². Także w miastach małopolskich lokowanych w tym okresie parcele głębokie o powierzchni ok. 1000 m² i powyżej wymierzano w miastach o półrolniczym charakterze i rzędownym układzie działek. Tak było w Krościenku i w Nowym Targu, gdzie przy ulicy głównej, wiodącej w kierunku zachodnim rozmierzone działki o głębokości około 132–136 metrów. Podobne rozplanowanie możemy zaobserwować na planie katastralnym Muszyny. Działki wytyczone są zarówno w dwóch długich pasmach po obu stronach dłuższych boków rynku, jak i wzdłuż ulicy głównej przecinającej rynek i miasto. Mimo że mają one różną szerokość i różną głębokość, możemy wyodrębnić kilka grup o analogicznych wymiarach. Oscylują one od ok. 90 metrów w pierzei północno-zachodniej przez wielkość 114,2–118,1 metra w bloku południowo-zachodnim do ok. 167–172 metrów w bloku południowo-wschodnim¹³.

Ewentualność występowania w Nowym Brzesku w dwóch skrajnych zewnętrznych pasmach działek długich na 375 stóp zdaje się potwierdzać wykonana rekonstrukcja rozplanowania przestrzennego tej części Nowego Brzeska. Analizując położenie oraz kierunki przebiegu zarówno zachowanych, jak i odtworzonych linii regulacyjnych w ramach nie tylko obu bloków przyrynkowych, ale także prawego i lewego pasma zabudowy, nietrudno dojść do przekonania, że skonstruowany schemat mógł być tym, który został wytyczony w momencie rozmiarzenia tej części miasta i stanowił punkt wyjścia dla jego późniejszych przemian przestrzennych. Zgodnie z tym schematem nowa część Nowego Brzeska mogła zajmować w przybliżeniu powierzchnię ok. 11,4 hektara, czyli mniej więcej 19 średniowiecznych mórg. Zakreślał ją kwadrat o boku 9 małych sznurów. Od południowej strony jego naturalną granicą był wysoki, lessowy brzeg Wisły. Od północy nowo rozmiarzony układ przestrzenny kończył się na linii przebiegu współczesnej ulicy Polnej, a od wschodu i zachodu odpowiednio – Cichej i Kościuszki. Położony w centrum tego kwadratu rynek otrzymał wymiary 1 × 3 małe sznury. Wzdłuż jego dłuższych boków rozmiarzone 20 pełnowymiarowych działek o powierzchni ok. 486 m² i wymiarach 36 × 150 stóp. Tuż za nimi, po prawej i lewej stronie rynku, w podwójnym pasie wzdłuż głównych ulic znalazło lokalizacje kolejne 44 działki o wymiarach 30 × 180 stóp i powierzchni równej powierzchni działek przyrynkowych.

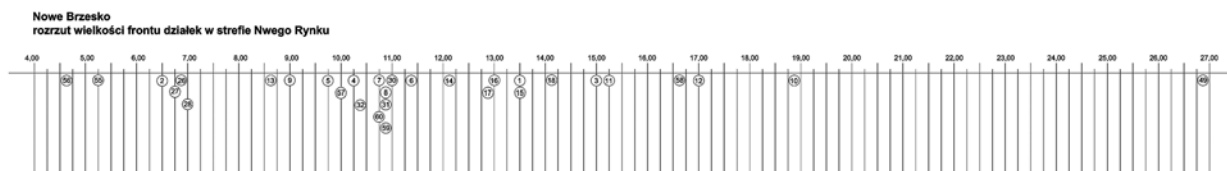
Oszacowanie liczby działek zlokalizowanych w ramach dwóch pasm zabudowy ciągnących się po północnej stronie dzisiejszych ulic Krakowskiej i Lubelskiej oraz po stronie południowej ulic Piłsudskiego i Wesołej jest trudne. W przestrzeni wyznaczonej przez przyjętą limitację mierniczą, gdzie na kierunku wschód-zachód długość obu pasm zabudowy wynosiła około 337 metrów, można było rozmiarzyć 70 pełnowymiarowych działek¹⁴ o powierzchni 1012,5 m² i wymiarach 30 ×

plan of Muszyna. Plots were marked out both in two long strips on both longer sides of the market square, and along the main street crossing the market square and the town. Although they have different width and depth, we can notice a few groups with analogical dimensions. They oscillate between app. 90 metres in the western frontage, through 114.2–118.1 metres in the south-western block, to app. 167–172 metres in the south-eastern block¹³.

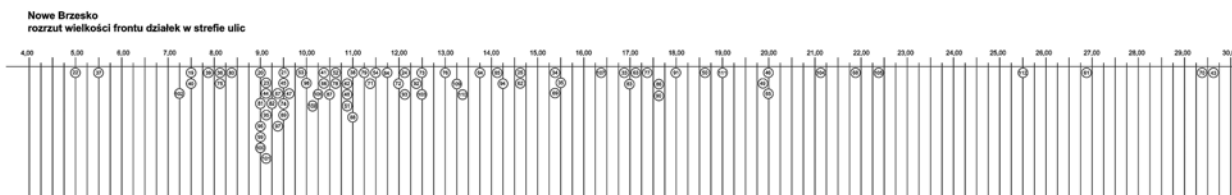
The possibility of 375-foot long plots occurring in the two outermost strips in Nowe Brzesko seems to be confirmed by a conducted reconstruction of spatial planning of that part of Nowe Brzesko. After analysing the location and courses of both the preserved and recreated regulation lines within both market blocks and the right and left building strips, one cannot escape the conclusion that the constructed scheme might have been the one marked out while measuring out that part of the town and constituted the springboard for its further spatial changes. According to the scheme, the new part of Nowe Brzesko might have covered the area of app. 11.4 hectare, i.e. more or less 19 medieval morgas. It was outlined by a square whose side measured 9 small 'sznur' units. On the south side its natural boundary was the high, loess bank of the Vistula River. In the north the newly measured out spatial layout ended on the line of the contemporary Polna Street, and in the east and west – on Cicha and Kościuszki streets respectively. The market, located in the centre of that square, measured 1 × 3 small 'sznur' units. 20 full-size plots covering the area of app. 486 m² and measuring 36 × 150 feet were marked out along its longer sides. Just behind them, another 44 plots measuring 30 × 180 feet and the area equal to that of the market plots were situated in a double strip along main streets, on the left and right side of the market square.

It is difficult to estimate the number of plots located within the two strips of building development stretching on the north side of present-day Krakowska and Lubelska streets, and on the south side of Piłsudskiego and Wesoła streets. Within the space outlined by the measuring limitation, where on the east-west direction the length of both strips of buildings equalled around 337 metres, 70 full-size plots¹⁴ could have been marked out covering the area of 1012.5 m² and measuring 30 × around 375 feet. We do not know whether that programme had been fully realised when that part of Nowe Brzesko was founded. If it had, then in the New Market zone in Nowe Brzesko we would have had 134 plots out of which 64, i.e. almost a half, would have made up the two joint market blocks. Interestingly, that number coincides with the number of plots allocated to that zone of Nowe Brzesko by the authors of *Ziemia Nowobrzaska*, who state that in the years 1783–1792 between 136 and 144 homesteads including 20 market ones¹⁵ functioned in a larger part of the town, i.e. the area managed by the monastery.

However, realisation of such a rigid, almost model plan was difficult in practice. Because of previous state of land development, including the older town centre

Ryc. 5. Zestawienie rozrzutu szerokości frontów parcel w pierzejach Nowego Rynku
 Fig. 5. Distribution of plot front widths in frontages of the New Market Square

Ryc. 6. Zestawienie rozrzutu szerokości frontów działek w blokach zabudowy oraz pierzejach ulic głównych w rejonie Nowego Rynku
 Fig. 6. Distribution of plot front widths in building blocks and frontages of main streets in the New Market Square area

około 375 stóp. Czy program ten zrealizowano w pełni w chwili lokowania tej części Nowego Brzeska, nie wiemy. Przyjmując to za możliwe, w strefie Nowego Rynku w Nowym Brzesku mielibyśmy 134 działki, z czego 64, czyli blisko połowa, przypadłyby na oba przyrynkowe bloki zespolone. Co ciekawe, liczba ta jest zbliżona z liczbą działek, jaką umiejscawiają w tej strefie Nowego Brzeska autorzy *Ziemi Nowobrzezkiej* podając, że w większej części miasta, czyli na obszarze zarządzanym przez klasztor w latach 1783–1792 funkcjonowało od 136 do 144 domostw, w tym 20 rynkowych¹⁵.

Realizacja tak sztywnego, niemal modelowego planu w praktyce była jednak trudna. Z uwagi na zastane stany zagospodarowania terenu, w tym istniejący w Nowym Brzesku od 1279 starszy ośrodek miejski, zaistniała konieczność adaptacji planowanego układu dróg i ulic do rzeczywistych potrzeb. Stąd obserwowane dzisiaj odchylenia od rekonstruowanych tu wielkości i kształtów bloku zachodniego oraz południowego pasma zabudowy, którego forma wyraźnie nawiązuje z jednej strony do przebiegu ulicy Piłsudskiego, z drugiej do narysu skarpy brzegowej rzeki Wisły.

Nie dysponując żadnym materiałem, który mógłby potwierdzić, że nowo rozmierzony układ urbanistyczny kiedykolwiek mógł zostać otoczony jakimkolwiek obwodem obronnym, należało by przyjąć, że powstałe w II połowie XVI wieku Nowe Brzesko mogło być miastem otwartym. Z drugiej strony, wiedząc jak dużą wagę przywiązywano w owych czasach do zapewnienia sobie choćby minimalnej ochrony, teza o otwartości powstałego wówczas nowego układu urbanistycznego wydaje się być wątpliwa. Lokacja miasta była zrealizowana w pełni, wg A. Miłobędzkiego, wówczas gdy prócz zabudowy mieszkalnej, rynku, urządzeń handlowych oraz kościoła parafialnego miasto posiadało także obwód obronny¹⁶. Miasta otwarte w okresie średniowiecza należą do bardzo nielicznych wyjątków. Zdecydowana większość powstałych wówczas miast jakiś rodzaj umocnień jednak posiadała. Najczęściej były to konstrukcje ziemno-drewniane w postaci parkanów, czasem wału wzmocnionego częstokołem z palisadą na jego szczy-

existing in Nowe Brzesko since 1279, the necessity arose for adapting the designed layout of roads and streets to real needs. Hence the today observed deviations from the reconstructed here sizes and shapes of the west block and the south building development strip whose form clearly relates, on the one hand, to Piłsudskiego Street and, on the other, the outline of the escarpment on the Vistula river bank.

Not having any material that could confirm whether the newly measured out urban layout was ever surrounded by any defensive perimeter, it should be assumed that Nowe Brzesko founded in the 2nd half of the 16th century might have been an open town. On the other hand, knowing how essential even minimum protection was at the times, the thesis claiming that the newly created urban layout remained open seems rather dubious. According to A. Miłobędzki, town foundation was complete when, besides dwelling buildings, a market square, trade facilities and a parish church, the town also possessed a defensive perimeter¹⁶. During the medieval period, open towns constituted very rare exceptions. A vast majority of towns founded then possessed fortifications of some sort. Most frequently they were earth-and-wood constructions in the form of fences, sometimes ramparts strengthened with a stockade and a palisade on top¹⁷. Nowe Brzesko might have had one of the above mentioned defensive facilities.

It is difficult to establish beyond any doubt what their course might have been. The more so, since we do not possess any preserved elements in the lie of the land which might be related to defensive fortifications of Nowe Brzesko from the 2nd half of the 16th century. Only guidelines in this matter are outlying streets, directions and the layout of lines marking property division. On the basis of such data analysis we can risk sketching a hypothetical outline of the defensive perimeter in Nowe Brzesko from that period. On the north side it must have stretched along the modern-day Polna Street. Along the continuation of today's Kościuszki Street it turned south where it reached the bank of the Vistula valley from where it stretched southward. Running

cie¹⁷. Być może któryś z wyżej wymienionych rodzajów umocnień mogło posiadać Nowe Brzesko.

Jak mógł wyglądać ich przebieg, trudno ustalić w sposób niepozostawiający jakichkolwiek wątpliwości. Szczególnie, że nie dysponujemy żadnymi zachowanymi elementami uformowania terenu, które można by odnieść do umocnień obronnych Nowego Brzeska z II połowy XVI wieku. Jedynymi wskazówkami w tej kwestii są ulice obrzeżne oraz kierunki i układ linii podziałów własnościowych. Na podstawie analizy tych właśnie danych możemy zaryzykować naszkicowanie hipotetycznego przebiegu obwodu umocnień w Nowym Brzesku z tego okresu. Najprawdopodobniej od strony północnej ciągnęły się one wzdłuż dzisiejszej ulicy Polnej. Na przedłużeniu kierunku dzisiejszej ulicy Kościuszki skręcały na południe, gdzie docierały do skarpy brzegowej doliny Wisły. Stąd kierowały się na wschód. Wciąż podążając po koronie rzecznej skarpy¹⁸ dochodziły do miejsca, w którym na przedłużeniu kierunku ulicy, kiedyś zapewne okólnej, a dziś oddzielającej wschodni blok przyrynkowy od reszty zabudowy miejskiej skręcały na północ i łączyły się z opisanymi wcześniej odcinkami.

Ze względu na szczupłość źródeł niewiele możemy powiedzieć o wyglądzie i charakterze zabudowy tej części Nowego Brzeska. Z dużą dozą prawdopodobieństwa możemy założyć, że w zdecydowanej większości, o ile nie w całości była to zabudowa drewniana, kryta słomą¹⁹. Wiemy na pewno, że w 1792 roku w mieście funkcjonował kościół, drewniana dzwonnica, plebania, browar, szkoła parafialna oraz przytułek. Wiemy też, że znaczna część tych obiektów znajdowała się w obrębie wcześniejszej lokacji, którą z czasem przyjęło się na-

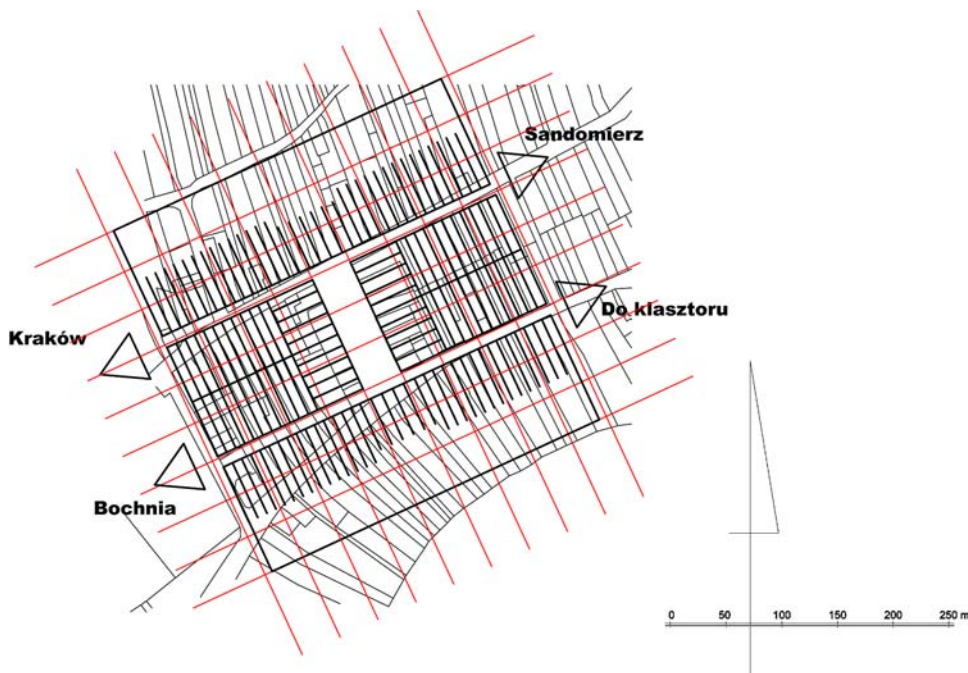
along the top of the river valley escarpment¹⁸ it reached the spot where, along the continuation of the street, once probably peripheral and today separating the eastern market block from the rest of town buildings, it turned northwards and joined the above described sections.

Because of scarcity of sources, we cannot say much about the appearance and character of buildings in this part of Nowe Brzesko. It is highly likely that the majority, if not all of it, were wooden buildings covered with straw¹⁹. We know for certain that in 1792 a church, a wooden bell tower, a vicarage, a brewery, a parish school and a poorhouse functioned in the town. We also know that a significant part of those objects were situated within the previously founded town which, in time, became known as vicar's Brzesko²⁰, while its centre as the Old Market Square. A town hall must have stood within the town founded in the 2nd half of the 13th century, too. We do not know what it looked like or what it was built from. We know, however, that after the demolition of the old one, the new town hall built by abbot Witkowski or Wilkowski (1692–1731) was situated in the New Market and built entirely from larch wood²¹.

In 1581, the town had a population of about 460 townspeople. Similar data can be found in records from later years – in 1629 app. 440, 1652 app. 550, 1680 app. 420 townspeople. Comparing those figures with data concerning Koszyce, Proszowice or Uście Solne, one can get the impression that, despite its renewed foundation, Nowe Brzesko still could not catch up with the leading town of the region. Only Słomniki and Skalmierz had lower populations²².

From the rare names and surnames preserved in sources it can be concluded that the burgesses in Nowe Brzesko were purely Polish. In 1581, the town endowments encompassed 29 lans. In the town beside 2 tailors, 1 blacksmith, 2 butchers, 4 weavers, 1 piper and 1 rogue and 3 distillers, there lived 16 landless tenants and 7 outworkers. In 1629, the number of craftsmen increased by 2 cobblers. Documents from the period mention also an unidentified suburb in which the alderman of Nowe Brzesko, a Jan Wąsowic, possessed 3 and $\frac{3}{4}$ lans of land²³.

The presented here characteristics of fundamental structural elements build-

Ryc. 7. Próba rekonstrukcji rozplanowania Nowego Brzeska w strefie Nowego Rynku w oparciu przyjęte w tekście wielkości działek siedliskowych. Opracowanie autora na kanwie współczesnej mapy ewidencji gruntów
 Fig. 7. Attempt at reconstruction of Nowe Brzesko urban planning in the New Market Square region, on the basis of the sizes of settlement plots accepted in the text. Prepared by the author based on the contemporary land records map

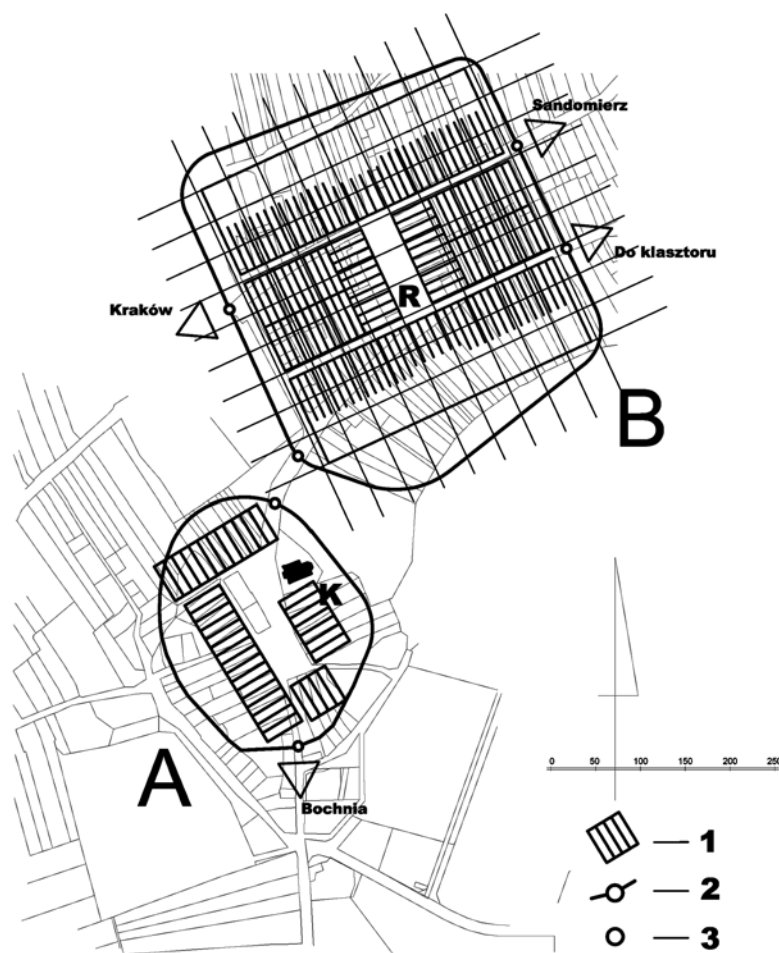
zywać Brzeskiem plebańskim²⁰, zaś jej centrum, czyli rynek – Rynkiem Starym. W obrębie miasta lokacyjnego z II połowy XIII wieku stał też zapewne ratusz. Jak wyglądał i z czego był pobudowany, nie wiemy. Wiemy natomiast, że po wcześniejszej rozbiórce starego wybudowanego przez opata Witkowskiego vel Wilkowskiego (1692–1731) nowy ratusz usytuowano w Rynku Nowym i wzniesiono go w całości z drzewa modrzewiowego²¹.

W 1581 roku miasto liczyło około 460 mieszczan. Podobne dane podają rejestry z lat późniejszych – w 1629 r. ok. 440, w 1652 r. ok. 550, w 1680 r. ok. 420 mieszczan. Porównując te liczby z zestawieniami odnoszącymi się do Koszyc, Proszowic czy też Uścia Solnego można odnieść wrażenie, że mimo powtórnej lokacji Nowe Brzesko w dalszym ciągu nie było w stanie dogonić czołówki miast tego regionu. Niższą liczbę ludności miały tylko Słomniki i Skalbmierz²².

Z nielicznie zachowanych w źródłach imion i nazwisk wynika, że mieszczaństwo nowobrzeskie było mieszczaństwem czysto polskim. W 1581 roku uposażenia miasta obejmowały 29 łanów. W mieście obok 2 krawców, 1 kowala, 2 kijaków, 4 tkaczy, 1 dudziarza i 1 hultaja oraz 3 gorzelników żyło 16 komorników i 7 chałupników. W 1629 roku liczba rzemieślników zwiększyła się o 2 szewców. Dokumenty z tego okresu wzmiankują też bliżej nieokreślone przedmieście, na którym to przedmieściu wójt Nowego Brzeska niejaki Jan Wąsowic posiadał 3 i 3/4 łana²³.

Przedstawiona tu charakterystyka podstawowych elementów strukturalnych budujących plan rozmierzonej w połowie XVI wieku nowej partii miasta w Nowym Brzesku pozwala na stwierdzenie, że zastosowane przy tej okazji rozwiązanie przestrzenne należy do najprostszych stosowanych na obszarze Ziemi Krakowskiej. Pod względem typologicznym układ ten można byłoby nazwać układem blokowo-pasmowym, zaliczanym do grupy miast ortogonalnych rynkowych. W porównaniu do miasta z II połowy XIII wieku liczącego zaledwie około 3,2 ha powierzchni²⁴ miasto z połowy wieku XVI było znacznie obszerniejsze. Jego powierzchnia w granicach wyznaczonych zasięgiem zdefiniowanego układu obejmowała kwadrat wielkości około 11,4 ha. Przy trzyipółkrotnej przewadze w zakresie terytorium i tych samych proporcjach co Stary Rynek centrum nowego układu było o 1/3 mniejsze pod względem powierzchni

ing the plan of the new part of town in Nowe Brzesko, measured out at the turn of the 1st and 2nd half of the 16th century, allows for claiming that the spatial solution applied on that occasion was among the simplest used in the Krakow Region. Typologically the layout could be called a block-strip one, belonging to the group of orthogonal market towns. In comparison with the town from the 2nd half of the 13th century, covering merely around 3.2 ha²⁴, the town from the mid-16th century was much more spacious. Its area within the borderline marked by the reaches of the defined layout covered a square measuring app. 11.4 ha. With three and a half times larger territory and the same proportions as the Old Market, the centre of the new layout was by 1/3 smaller, as far as the area was concerned,

Ryc. 8. Nowe Brzesko. Rekonstrukcja układu przestrzennego starego i nowego miasta w Nowym Brzesku. Opracowanie autora na kanwie współczesnej mapy ewidencyjnej gruntów. Legend: A – miasto lokacyjne z 1279 roku w granicach swojego obwodu obronnego, B – ośrodek miejski rozmierzony w połowie XVI wieku w oparciu o siatkę sznurową, gdzie 1 sznur = 125 stóp (stopa = 0,3 m); 1 – zabudowa siedliskowa z podziałem na działki, 2 – hipotetyczny przebieg umocnień miejskich z okresu drugiej lokacji, 3 – bramy lub furty, R – rynek Nowego układu przestrzennego, K – kościół parafialny dla Nowego Brzeska przy tzw. Starym Rynku

Fig. 8. Nowe Brzesko. Reconstruction of the spatial layout of the old and new town in Nowe Brzesko. Prepared by the author based on the contemporary land records map. Legend: A – town founded in 1279 within its defensive perimeter, B – urban centre measured out in the mid-16th century according to a 'sznur' grid where 1 sznur = 125 feet (one foot = 0.3 m); 1 – settlement building development with division into plots, 2 – hypothetical course of town defences from the time of the second foundation, 3 – gates or wickets, R – market of the new spatial layout, K – parish church for Nowe Brzesko by the so called Old Market Square

od swojego odpowiednika z II połowy XIII wieku i miało zaledwie 0,42 ha. Inaczej też rozwiązana była kwestia organizacji działek. O ile miasto z II połowy XIII wieku operowało wyłącznie pasmami zabudowy ciągnącymi się wzdłuż poszczególnych pierzei rynkowych, budując w ten sposób układ znany w literaturze przedmiotu pod nazwą układu turbinowego lub wiatraczkowego²⁵, o tyle plan miasta z połowy wieku XVI wprowadzał mocno rozbudowany blok zabudowy. Obejmował on aż 42 stypizowane, jednolite pod względem powierzchni, ale różne, jeśli chodzi o wymiary, działki. Miały one typowo miejski charakter, a ich powierzchnia była niemal dwukrotnie mniejsza od powierzchni działek o charakterze siedliskowo-ogrodowym zgrupowanych w dwa długie, niemal równoległe pasma zabudowy dopełniające układ blokowy od strony krótszych pierzei rynkowych.

Starszy i nowszy ośrodek różniły nie tylko typy parcel, ale też powiązana z typem wielkość zastosowanych działek. Te z II połowy XIII wieku miały ok. 498 m² i były działkami o wyłącznie siedliskowym charakterze²⁶. Działki zastosowane przy rozmierzaniu nowego układu były dwójakiego typu. Te o charakterze siedliskowym zgrupowane wokół rynku i w strefie obu bloków przyrynkowych mają powierzchnię mniej więcej zbliżoną do powierzchni działek z XIII wieku. Co ciekawe, w obu przypadkach działki przyrynkowe operują tą samą wielkością długości frontu, która wynosi 36 stóp i która w okresie średniowiecza była podstawą konstrukcji, jak twierdzi B. Krasnowolski, większości planów urbanistycznych²⁷. Przy różnicy długości stopy z XIII wieku i stopy zastosowanej w połowie XVI wieku wynoszącej zaledwie 0,01 metra stare i nowe parcele posiadały praktycznie tę samą szerokość. Różnica w ich głębokości również nie jest duża i wynosi zaledwie 6 stóp na korzyść działek zastosowanych przy rozmierzaniu nowego układu.

Inaczej wyglądają te proporcje w przypadku drugiego typu parceli, jaki zastosowano przy powoływaniu do życia miasta z połowy XVI wieku. Parcela ta, jak już wspomniano, była parcelą o mieszanej funkcji i łączyła w sobie zarówno cechy działki siedliskowej, jak i funkcje działek ogrodowych. Owocowało to zwiększoną powierzchnią, co przy szerokości zbliżonej do szerokości pozostałych działek skutkowało znacznym wydłużeniem ich głębokości.

Pomimo wykazanych tu różnic oba układy są do siebie bardzo podobne. Łączy je zarówno prostota zastosowanych rozwiązań, jak i katalog elementów funkcjonalnych, z których zbudowane są oba układy. Przewaga młodszego nad starszym była pochodną lokalizacji i wynikała z możliwości zastosowania rozwiązania przestrzennego zaplanowanego z dużo większym rozmachem niż wcześniejsze miasto XIII-wieczne. Wydaje się też, że przy doborze miejsca nie kierowano się już w tak silnym stopniu jak wcześniej jego naturalnymi warunkami obronnymi, które choć z jednej strony czyniły miasto bezpieczniejszym, to z drugiej znakomicie ograniczały możliwości jego dalszego rozwoju przestrzennego.

than its equivalent from the 2nd half of the 13th century and equalled merely 0.42 ha. The question of plot organisation was also solved differently. While the town from the 2nd half of the 13th century operated solely within strips of building development stretching along particular market frontages, thus building a layout known in the literature of the subject as a turbine or windmill layout²⁵, the plan of the town from the turn of the 1st and 2nd half of the 16th century introduced an elaborate building block. It involved as many as 42 standardised plots, uniform as far as their area was concerned but with differing dimensions. They were of typically urban character, and their area was almost twice smaller than the area of settlement-garden plots grouped into two long almost parallel building strips completing the block arrangement on the side of shorter market frontages.

The older and newer centres differed not only because of plot types, but also the size of applied plots associated with the type. Those from the 2nd half of the 13th century covered app. 498 m² and were solely settlement plots²⁶. Plots applied when measuring out the new layout represented two types. The settlement ones grouped around the market square and in the zone of both market blocks have the area more or less approximating that of plots from the 13th century. Interestingly, in both cases market plots use the same front length which equals 36 feet and which, in the medieval period, was the basis for constructing the majority of urban designs, according to B. Krasnowolski²⁷. With the difference between the foot from the 13th century and the foot used at the turn off the 1st and 2nd half of the 16th century equalling merely 0.01 metre, the old and new parcels of land were practically of the same width. The difference in their depth was not big either, and equalled merely 6 feet in favour of plots used for measuring out the new layout.

The proportions look different in the case of the other type of plot used while creating the town from the turn off the 1st and 2nd half of the 16th century. As has been mentioned before, such a parcel had mixed functions and combined the features of a settlement plot, as well as the function of a garden plot. The effect was increased area which, with their width similar to the width of remaining plots, resulted in a significant increase of their depth.

Despite the differences presented here, both layouts are very similar. They are connected by the simplicity of applied solutions and the catalogue of functional elements which both layouts were built from. The advantage of the younger over the older resulted from location and the possibility of using a spatial solution planned on a much grander scale than the former 13th-century town. It also seems that naturally defensive conditions, which on the one hand made the town safer, on the other clearly restricted its possibilities for further spatial development, were no longer of so much importance as before while selecting the town location.

- ¹ R. Malik, *Nowe Brzesko. Charakterystyka rozplanowania miasta lokacyjnego z 1279 roku w oparciu wyniki badań nad wielkością i kształtem działki siedliskowej*, Wiadomości Konserwatorskie nr 38/2014, s. 66–76.
- ² *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, część I, z. 2, praca zbiorowa pod red. F. Sikory, Wrocław 1985.
- ³ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, T. I, praca zb. pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowski i W. Walewskiego, Warszawa 1880.
- ⁴ *Ziemia Nowobrzeńska. Zarys dziejów gminy i sołectw*, praca zb. pod red. W. Chorążskiego, Nowe Brzesko 2009.
- ⁵ F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji Małopolski w XIII–XVI wieku. Województwo Krakowskie*, mpis, Kraków 1974.
- ⁶ F. Kiryk, *Rozwój...*, s. 26; *Słownik geograficzny...*, s. 405.
- ⁷ B. Wyrozumka, *Drogi w Ziemi Krakowskiej do końca XVI wieku*, Prace Komisji Nauk Historycznych PAN, nr 41/1977, s. 51; E. Dąbrowska, *Studia nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym Ziemi Wiślickiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, s. 108–111; K. Buczek, *Polska południowa w IX i X wieku*, *Małopolskie Studia Historyczne*, R. II, z. 1, s. 40; F. Kiryk, *Dzieje Proszowic w epoce piastowskiej i jagiellońskiej*, *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie*, Prace Historyczne III, z. 26/1967, s. 22.
- ⁸ R. Malik, *Nowe Brzesko...*, op. cit., s. 71.
- ⁹ F. Kiryk, *Rozwój...*, op. cit., s. 27.
- ¹⁰ Ibidem.
- ¹¹ *Ziemia Nowobrzeńska...*, s. 47; zob. też F. Kiryk, *Rozwój...*, s. 27.
- ¹² J. Malczewski, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI w.*, Rzeszów 2006, s. 280–281; D. Kusnierz-Krupa, *Jaślika w średniowieczu na tle miast dawnego powiatu bieckiego*, Kraków 2013, s. 59–60.
- ¹³ A. Berdecka, *Lokacje i zagospodarowanie miast królewskich w Małopolsce za Kazimierza Wielkiego (1333–1370)*, Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, *Studia i materiały z historii kultury materialnej*, tom LV, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982, s. 72–73 oraz 76.
- ¹⁴ Po 35 w każdym paśmie.
- ¹⁵ *Ziemia Nowobrzeńska*, s. 173–174.
- ¹⁶ A. Miłobędzki, *Zarys dziejów architektury w Polsce*, Warszawa 1988, s. 55.
- ¹⁷ M. Książek, *Zarys budowy miast średniowiecznych w Polsce do końca XV wieku. Skrypt dla studentów wyższych szkół technicznych do przedmiotu: Historia Urbanistyki*, Politechnika Krakowska, Kraków 1992, s. 79–81; zob. też D. Kuśnierz-Krupa, *Fundacje miejskie benedyktynów tyńskich w Małopolsce południowej w okresie średniowiecza*, Kraków 2014, s. 92–93.
- ¹⁸ Zważywszy na wcale nierzadkie, często wręcz katastrofalne wylewy Wisły, przebieg tej skarpy w okresie zakładania miasta oraz latach następnym nie musiał mieć takiego samego wyglądu, jaki ma dzisiaj.
- ¹⁹ Np. autorzy *Ziemi Nowobrzeńskiej* nazywają Nowe Brzesko Brzeskiem Słomianym, *Ziemia Nowobrzeńska*, s. 173.
- ²⁰ Tamże, s. 173–174.
- ²¹ *Słownik geograficzny...*, s. 406; zobacz też *Ziemia Nowobrzeńska*, s. 57.
- ²² Tamże, s. 48–52.
- ²³ *Ziemia Nowobrzeńska*, s. 173.
- ²⁴ R. Malik, *Nowe Brzesko...*, op. cit. s. 74.
- ²⁵ Por. M. Książek, *Zarys...*, op. cit., s. 135, il. 112 i B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze Ziemi Krakowskiej w XIII i XIV wieku. Część I. Miasta Ziemi Krakowskiej chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*, Kraków 2004, s. 161, il. 20.
- ²⁶ R. Malik, *Nowe Brzesko...*, s. 70.
- ²⁷ B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne...*, Część I, op. cit., s. 149.

Streszczenie

Nowe Brzesko jest jednym ciekawszych układów urbanistycznych położonych w najbliższym sąsiedztwie Krakowa. W swej budowie przestrzennej ujawnia dwie odrębne struktury funkcjonalne zbudowane w oparciu o dwa różne ośrodki decyzyjne – starszy pochodzący z połowy XIII wieku oraz młodszy, rozmiarowy i zbudowany w połowie wieku XVI. Pomimo występujących pomiędzy nimi zauważalnych różnic wynikających z przyjętego programu oraz wielkości oba układy są do siebie w pewnym sensie bardzo podobne. Łączy je zarówno prostota zastosowanych rozwiązań planistycznych, jak i ten sam – oszczędny i bardzo pragmatyczny – katalog elementów funkcjonalnych, z których oba układy były zbudowane, zaś przewaga młodszego nad starszym była pochodną lokalizacji i wynikała z możliwości zastosowania rozwiązania przestrzennego zaplanowanego z dużo większym rozmachem niż wcześniejsze XIII-wieczne miasto.

Abstract

Nowe Brzesko is one of the most interesting urban layouts located in close vicinity of Krakow. Its spatial layout reveals two separate functional structures built on the basis of two different decision centres – the older dating back to the mid-13th century, and the younger measured out and built at the turn of the 2nd half of the 16th century. Despite visible differences occurring between the two, resulting from the accepted programme and size, both layouts are similar in certain respects. They are linked by both the simplicity of applied planning solutions, and the same – economical and very pragmatic catalogue of functional elements which both layouts were built of; while the advantage of the younger over the older was the consequence of its location and the possibility of applying a spatial solution planned on a much larger scale than the previous 13th-century town.